

Foto: Fermin Rodriguez Penelas / Unsplash

DUURZAAMHEIDSBELEID

Dierenwelzijn

asn impact investors

Inhoud

1. Inleiding 3

2. Uitgangspunten, visie en betrokkenheid stakeholders 4
- 2.1 Definities 4
- 2.2 Visie op de omgang met dieren en dierenwelzijn 4
- 2.3 Betrokkenheid stakeholders 5

3. De rol van een financiële instelling 6

4. Selectiecriteria voor ondernemingen, instellingen en projecten 7
- 4.1 Dierproeven 7
- 4.2 Gebruik van dieren voor bont, leer, dons en veren 8
- 4.3 Veehouderij 9
- 4.4 Visserij 11
  - 4.4.1 Wilde vis 11
  - 4.4.2 Aquacultuur 12
- 4.5 Omgang met wilde dieren 13
  - 4.5.1 Toerisme 13
  - 4.5.2 Internationale handel 14
  - 4.5.3 Opvangcentra voor dieren 14
  - 4.5.4 Jacht, schadebestrijding en beheer 15
  - 4.5.5 Bestrijding van plaagdieren 15
- 4.6 Behandeling van dieren in gevangenschap 15
  - 4.6.1 Dierentuinen en dolfinaria 16
  - 4.6.2 Circussen en ander amusement 16
  - 4.6.3 Kinderboerderijen 16
  - 4.6.4 Gezelschapsdieren 17

ASN IMPACT INVESTORS

ASN Impact Investors is erop gericht dat de beleggingen in de ASN beleggingsfondsen passen in of bijdragen aan een wereld waar mensen veilig en gezond kunnen leven met oog voor de natuur. Nu en in de toekomst. Daartoe toetsen, selecteren en monitoren wij alle bedrijven, projecten en landen op basis van strikte duurzaamheidscriteria op het gebied van klimaat, biodiversiteit, mensenrechten, goed bestuur en dierenwelzijn, gericht op het verlagen van negatieve impact en het verhogen van positieve impact. Daarnaast zetten wij actief aandeelhouderschap in om die wereld sneller dichterbij te brengen. Meer informatie

Versie: 0.4
Datum vaststelling: 02-10-2023

1. Inleiding

Wij willen als financiële instelling bijdragen aan het verbeteren van de omstandigheden voor mens, dier en milieu. We benoemen de keuzes die we maken om bij te dragen aan een respectvolle omgang met dieren en het verbeteren van dierenwelzijn in ons dierenwelzijnsbeleid.

Een respectvolle omgang met dieren is voor ons om veel redenen belangrijk. Dieren zijn wezens met een bewustzijn en kunnen zowel positieve als negatieve emoties ervaren. Wij vinden daarom dat we een verantwoordelijkheid hebben zo goed mogelijk met dieren om te gaan wanneer we met ze in aanraking komen. Wereldwijd zijn bovendien ongeveer een miljard mensen voor hun inkomen, veiligheid, kleding en voeding afhankelijk van dieren[1]. Dieren bieden tevens sociaal contact, culturele identificatie en comfort. Dierenwelzijn raakt daarmee ook aan mensenrechten, klimaat en biodiversiteit, de drie pijlers van ons duurzaamheidsbeleid.

In dit beleidsstuk beschrijven we alleen de voorwaarden voor dierenwelzijn. Voor activiteiten die raken aan mensenrechten, klimaat, biodiversiteit en andere onderwerpen verwijzen wij naar de bijbehorende beleidsstukken[2]. Wij investeren alleen in ondernemingen, instellingen en projecten als zij voldoen aan alle duurzaamheidscriteria..

In ons dierenwelzijnsbeleid geven we aan wat onze voorwaarden zijn voor goed dierenwelzijn. Het beleid geeft antwoord op de volgende vragen:

1. Wat zijn de uitgangspunten van ons beleid voor dierenwelzijn?

2. Wat is onze visie op de toekomstige omgang van mensen met dieren en goed dierenwelzijn?

3. Wat is de rol van een financiële instelling bij dierenwelzijn?

4. Welke van onze activiteiten hebben met dierenwelzijn te maken?

5. Welke keuzes maken we om dierenwelzijn te verbeteren?

Ons dierenwelzijnsbeleid is bedoeld als uitgangspunt voor de keuzes die we maken voor al onze investeringen[3]. In hoofdstuk 2 *Uitgangspunten, visie en betrokkenheid stakeholders* leest u waar we ons beleid op baseren en wat onze visie is. In hoofdstuk 3 *De rol van een financiële instelling* leggen we uit wat we als financiële instelling kunnen doen om dierenwelzijn te verbeteren. Ten slotte leest u in hoofdstuk 4 *Selectiecriteria voor ondernemingen, instellingen en projecten* welke van onze activiteiten met dierenwelzijn te maken hebben en aan welke criteria ondernemingen, instellingen en projecten moeten voldoen om door ons goedgekeurd te worden voor investering.

1 Fraser, D., Kharb, R.M. & McCrindle, C. et al (2008). Rapport of the FAO Expert Meeting (2008), *Capacity building to implement Good Animal Welfare Practices*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) Headquarters.
2 Zie hiervoor http://www.asnbank.nl/particulier/wat-doen-wij/waar-kiezen-we-voor/duurzaamheidsbeleid/beleidsdocumenten.html.
3 Met investeren bedoelen we het verstrekken van leningen (financiering) en het kopen van effecten (beleggen).

2. Uitgangspunten, visie en betrokkenheid stakeholders

In 1965 werd door de commissie Brambell de basis gelegd voor de vijf vrijheden. Later heeft de Britse Farm Animal Welfare Council (FAWC) ze opgepakt en uitgewerkt tot de lijst van vijf vrijheden zoals die we die vandaag kennen. In dit beleid gebruiken we de vijf vrijheden alsuitgangspunt[4]. We beseffen dat het niet haalbaar is om de vijf vrijheden absoluut te hanteren. We beoordelen investeringen op de inspanningen die de betrokken ondernemingen, instellingen en projecteigenaren leveren om de vijf vrijheden voor dieren zo veel mogelijk te garanderen. De Nederlandse overheid heeft de vijf vrijheden opgenomen in de Wet dieren. Ze worden ook gebruikt door World Animal Protection (WAP) in de *Universal Declaration on Animal Welfare* (Universele verklaring van dierenwelzijn). Deze standaard is voorgedragen om door de Verenigde Naties (VN) te worden aangenomen. Als de VN de standaard aanneemt, onderstreept dat de verantwoordelijkheid van mensen om goed met dieren om te gaan.

De vijf vrijheden houden in dat een dier vrij is:

1. van honger, dorst en onjuiste voeding;
2. van angst en chronische stress;
3. van fysiek en fysiologisch lijden;
4. van pijn, verwondingen en ziektes;
5. om natuurlijk (soorteigen) gedrag te vertonen.

2.1 DEFINITIES

Hieronder behandelen we definities van begrippen die in het dierenwelzijnsbeleid voorkomen.

- **Wilde dieren**: Alle diersoorten die van nature in het wild voorkomen. Hieronder vallen ook individuele, van nature wilde dieren die door contact met mensen of gevangenschap zijn geconditioneerd aan het leven met mensen (tamgemaakte dieren).
- **Gedomesticeerde dieren:** Diersoorten die door menselijke selectie genetisch zijn aangepast aan het leven met, en de behoeften van, de mens. Hieronder vallen bijvoorbeeld huisdieren, dieren die voor voedselproductie worden gehouden, en last- en werkdieren. Gedomesticeerde dieren verschillen in hun gedrag en fysieke kenmerken aanzienlijk van hun wilde voorouders.
- **Natuurlijk (soorteigen) gedrag:** Gedrag dat een dier van nature laat zien (bijvoorbeeld het nemen van een stofbad voor kippen, of wroeten voor varkens). Bij het vertonen van soorteigen gedrag maken we een onderscheid tussen gedomesticeerde dieren en wilde dieren. Gedomesticeerde dieren kunnen zich anders gedragen dan wilde soortgenoten. Met natuurlijk gedrag bedoelen we gedrag dat ‘natuurlijk’ is voor een gedomesticeerd dier of juist voor een wild dier.

2.2 VISIE OP DE OMGANG MET DIEREN EN DIERENWELZIJN

Wij zetten ons in voor een respectvolle omgang met dieren en goed dierenwelzijn. Bij alles wat we doen vragen we ons af: past dit in de duurzame wereld van 2050 die we voor ogen hebben? Wij verwachten dat we

4 In 2007 heeft de Europese Unie in het Verdrag van Lissabon erkend dat dieren wezens met gevoel zijn (Europese Unie (2007). Verdrag van Lissabon. Geraadpleegd op 23 april 2013, http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/nl_NL/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=FXAC07306). De Nederlandse overheid heeft op 19 mei 2011 de ‘Wet dieren’ aangenomen. De wet noemt de vijf vrijheden om de intrinsieke waarde van dieren te waarborgen. Het concept is in 1963 in Groot-Brittannië opgesteld om het welzijnsbeleid van varkens, koeien, kippen en kalkoenen te herzien (Farm Animal Welfare Committee (2014). Five Freedoms. Geraadpleegd op 11 november 2014, https://www.gov.uk/government/groups/farm-animal-welfare-committee-fawc).

in 2050 voornamelijk plantaardig eten, maar dat dierlijke producten niet uit ons dieet verdwenen zijn. Dieren worden niet meer gebruikt voor bont of ingezet voor vermaak.

Wat verwachten we nog meer?
In 2050 wordt geen onnodig leed meer toegebracht aan dieren. Zo zullen er geen dierproeven meer zijn. De alternatieve testen voor medische en niet-medische producten zijn dan zo goed ontwikkeld dat zij veilig en betrouwbaar en zelfs beter zonder dieren uitgevoerd worden. Ook zijn er geen wilde dieren meer in gevangenschap voor vermaak. Dieren worden internationaal beschermd. Toeristische activiteiten schaden of storen dieren en hun natuurlijke habitat niet, maar dragen juist bij aan de bescherming. Gedomesticeerde dieren zijn wel geschikt om te houden. Mensen genieten in 2050 nog steeds van huisdieren en hun gezelschap. Alle dieren worden goed behandeld volgens de uitgangspunten van de vijf vrijheden.

In 2050 zijn ons eetpatroon en de voedselvoorziening flink veranderd. De wereldbevolking is bijna verdubbeld ten opzichte van 2009[5]. Daarmee is de vraag naar voedsel sterk gestegen. Om de wereldbevolking in 2050 te kunnen voeden ligt de nadruk op plantaardige voeding en eten we per inwoner minder dierlijke producten. In 2050 zijn veehouderij en aquacultuur onderdeel van de duurzame voedselvoorziening. Landbouw, veehouderij en aquacultuur vormen gesloten kringlopen, waarbij de draagkracht van de omgeving leidend is. Door technologische vooruitgang is het milieu in staat de impact van landbouw, veehouderij en aquacultuur te dragen. Visserij is overbodig geworden. De prijs van dierlijke producten ligt hoger dan nu. Daardoor ontvangt de boer een betere prijs voor zijn producten en garanderen we dat dieren in de veehouderij volgens de vijf vrijheden behandeld worden.

2.3 BETROKKENHEID STAKEHOLDERS

Bij het formuleren van dit beleid hebben we op verschillende manieren stakeholders betrokken, onder wie klanten en specialisten.

Allereerst hebben we acht inventariserende interviews gehouden met stakeholders die zijn betrokken bij dierenwelzijn. Het ging om afgevaardigden van ngo's, dierenopvangcentra, het bedrijfsleven, de overheid en de wetenschap. Tevens deden we deskresearch en bestudeerden verschillende artikelen, rapporten en websites. Op basis van die interviews en de deskresearch hebben we een conceptbeleid geformuleerd. Vervolgens heeft een onafhankelijk bureau een 'quick scan' uitgevoerd op het conceptbeleid voor dierenwelzijn. Deze scan diende om, als voorbereiding op de bijeenkomsten met klanten en specialisten, te toetsen welke thema's daar besproken zouden worden.

Het bureau heeft twee sessies voor klanten en twee voor experts georganiseerd en voorgezeten. De reden om voor een extern bureau te kiezen was om het de deelnemers gemakkelijker te maken zich kritisch uit te spreken over het conceptbeleid. Ook is een externe facilitator als voorzitter van zo'n bijeenkomst minder geneigd zich te verdedigen dan wij wellicht zelf zouden doen. Het doel van de sessies met klanten was te toetsen of zij zich konden vinden in het conceptbeleid. Aan de twee sessies met experts namen mensen uit het bedrijfsleven deel, vertegenwoordigers van ngo's, belangen- en brancheorganisaties en wetenschappers. Deze sessies hadden meerdere doelen: inzicht krijgen in het draagvlaak voor het conceptbeleid; toetsen in hoeverre het conceptbeleid gebaseerd is op accurate bronnen; en feedback ontvangen om het beleid aan te scherpen. Klanten en experts die het beleid willen ontvangen, krijgen dit toegestuurd.

5 Fraser, D., Kharb, R.M. & McCrindle, C. et al (2008). Rapport of the FAO Expert Meeting (2008), *Capacity building to implement Good Animal Welfare Practices*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) Headquarters.

3. De rol van een financiële instelling

Gerelateerd aan onze kernactiviteit hebben wij een rol als financier en belegger. In die rol hanteren we drie strategieën die bij kunnen dragen aan dierenwelzijn:

A. **Selectie:** we investeren in activiteiten die bijdragen aan beter dierenwelzijn. We mijden de financiering van en investeringen in activiteiten die volgens ons bijdragen aan slecht dierenwelzijn.
B. **Engagement:** ondernemingen die achterblijven op het gebied van dierenwelzijn kunnen we via dialoog aansporen tot betere prestaties.
C. **Stemmen:** op aandeelhoudersvergaderingen kunnen we stemmen vóór maatregelen waarmee ondernemingen hun dierenwelzijnsprestatie verbeteren. Zie ook het Stembeleid ASN Impact Investors[6].

6 Stembeleid ASN Impact Investors.

4. Selectiecriteria voor ondernemingen, instellingen en projecten

Hieronder leest u welke van onze activiteiten met dierenwelzijn te maken hebben en welke keuzes we maken om de omgang met dieren en dierenwelzijn te verbeteren. Over ieder onderwerp geven we achtergrondinformatie en beschrijven we de relatie met dierenwelzijn. Daaronder volgen de criteria waaraan ondernemingen, instellingen en projecten moeten voldoen.

Het dierenwelzijnsbeleid geldt voor al onze investeringen en beleggingen, ongeacht het land waar het bedrijf, onderneming of project actief is. Internationale wetten voldoen vaak niet aan onze eisen. In ons beleid gaan we op veel punten verder dan de Nederlandse wet. Dat beschrijven we in de onderstaande selectiecriteria.

We beoordelen ondernemingen, instellingen en projecten aan de hand van absolute en relatieve criteria. *Absolute criteria* zijn voorwaarden waar ondernemingen, instellingen en projecten minimaal aan moeten voldoen. *Relatieve criteria* geven een ambitieniveau aan. Aan de hand van deze criteria bepalen we of ondernemingen, instellingen en projecten behoren tot de betere van hun sector. We geven voor elk onderwerp absolute criteria aan. Waar wenselijk benoemen we de relatieve criteria.

We beoordelen elke onderneming op zowel haar eigen activiteiten, als op de activiteiten in het deel van de keten waarop zij invloed kan uitoefenen of waarover zij zeggenschap heeft. De invloed die een bedrijf met zijn eigen activiteiten heeft op dierenwelzijn, kan verschillen van de invloed en impact van activiteiten die in de keten plaatsvinden. De eisen die we stellen aan bedrijven die direct invloed hebben op dierenwelzijn, kunnen daarom verschillen van de eisen aan bedrijven die alleen door hun keten invloed hebben op dierenwelzijn. De minimale voorwaarden waaraan bedrijven in de keten moeten voldoen, staan onder het kopje *Absolute criteria voor de keten*. Onder *Relatieve criteria voor de keten* leest u wat bedrijven in hun keten kunnen doen om zich extra in te zetten voor dierenwelzijn. We behandelen voor ieder onderwerp eerst de criteria voor de eigen onderneming. Als er criteria voor de keten nodig zijn, geven we die daaronder aan.

4.1 DIERPROEVEN

Wij verwachten dat ondernemingen het aantal dierproeven waarmee zij medische en niet-medische producten testen terugdringen, en het gebruik van alternatieve testmethoden stimuleren. In de toekomst zullen alternatieve testmethoden zo goed ontwikkeld zijn, dat dierproeven overbodig zijn. Nu worden er nog wel dierproeven gedaan, onder andere omdat ze wettelijk verplicht zijn. Wij beoordelen kritisch hoe ondernemingen dierproeven gebruiken. We kunnen ondernemingen die dierproeven gebruiken alleen goedkeuren als ze zich inspannen om dierproeven te vervangen en te verminderen, en als ze pijn en ongemak van proefdieren zoveel mogelijk voorkomen. Ook zijn ondernemingen transparant over het gebruik van dierproeven. Dierproeven met cosmetica staan we niet toe, tenzij de onderneming hier wettelijk toe verplicht is, zoals in China[7]. De onderneming heeft dan een duidelijke visie om dierproeven met cosmetica te verminderen en investeert in alternatieve testmethoden.

Achtergrondinformatie
Dierproeven worden voor veel verschillende activiteiten uitgevoerd. Zo worden dierproeven gebruikt voor wetenschappelijk onderzoek, voor de ontwikkeling van geneesmiddelen, om de mogelijke schadelijkheid van stoffen te onderzoeken, en voor onderwijs, opleiding en diagnostiek[8].

7 Het is in China in sommige gevallen wettelijk verplicht om cosmeticaproducten te testen op dieren. Het is niet altijd duidelijk wanneer dit gebeurt en de testen worden in sommige gevallen ook uitgevoerd zonder dat het bedrijf dit weet. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen make-up en 'functionele' cosmetica, zoals zonnebrand en deodorant. Als de functionele cosmetica in China geproduceerd en verkocht wordt, moet deze op dieren getest worden. Als de make-up in China geproduceerd en verkocht wordt kunnen er 'post-market' testen op dieren uitgevoerd worden, vaak buiten de kennis van het bedrijf om. Cosmeticaproducten die buiten China geproduceerd worden en op het vasteland verkocht worden, kunnen ook op dieren getest worden. Ethical Elephant (2015). Understanding China's Animal Testing Laws. Geraadpleegd op 30 maart 2016, http://elephant-room.org/understanding-china-animal-testing-laws/.

8 Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit, Ministerie van Economische Zaken (2014). *Zo doende 2012, Jaaroverzicht van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit over dierproeven en proefdieren*. Geraadpleegd op 11 november 2014, https://www.vwa.nl/actueel/bestanden/bestand/2204744/zodoende-2012.

Wereldwijd gebruiken veel onderzoeksinstellingen de richtlijnen *Vervanging, Vermindering en Verfijning* (in het Engels *Replacement, Reduction en Refinement* ofwel de 3 R's)[9] voor het plannen en uitvoeren van dierproeven:

1. vervanging van het gebruik van proefdieren door proefdiervrije methoden;
2. vermindering van het aantal proefdieren;
3. verfijning van experimentele methoden op dieren om pijn en ongemak van proefdieren zoveel mogelijk te beperken en te voorkomen.

Absolute criteria
Wij kunnen investeren in ondernemingen en instellingen die gebruikmaken van dierproeven voor medische en niet-medische producten. De onderneming voldoet dan aan de volgende voorwaarden:
- De onderneming heeft beleid voor dierproeven dat is gebaseerd op de drie R's (vervanging, vermindering en verfijning van dierproeven).
- De onderneming is transparant over het gebruik en de toepassing van proefdieren.

De onderneming voert geen dierproeven uit om cosmetica te testen; tenzij het wettelijk verplicht is. In dat geval heeft de onderneming een duidelijke visie om dierproeven te verminderen en investeert het bedrijf in alternatieve testmethoden.

Deze criteria gelden voor ondernemingen die:
- dierproeven zelf uitvoeren;
- opdracht geven voor dierproeven aan partijen in hun keten;
- dierproeven uitvoeren op ingrediënten;
- dierproeven uitvoeren op eindproducten.

WAAR LIGT DE GRENS?

Ondernemingen die dierproeven uitvoeren voor hun core business moeten aan ons beleid voldoen. Een hotel hoeft dus geen beleid te hebben voor de zeep die het gebruikt. Ook maken we onderscheid tussen ondernemingen die producten verkopen waar dierproeven op gedaan zijn, en ondernemingen die deze producten maken. De producenten hebben dierproevenbeleid, de verkopers hoeven dit niet te hebben.

Relatieve criteria
- De onderneming geeft aan geen gebruik te maken van dierproeven.
- De onderneming doet actief onderzoek naar alternatieve testmethoden of geeft aan hoe zij het onderzoek naar alternatieve proefdiervrije testmethoden stimuleert.
- De onderneming heeft doelen en deadlines gesteld om haar proefdiergebruik te verminderen.

4.2 GEBRUIK VAN DIEREN VOOR BONT, LEER, DONS EN VEREN

Absolute criteria
Wij keuren het gebruik van dieren voor bont af. Daarom financieren of investeren wij niet in de productie van en handel in bont. Ook het gebruik van leer, dons en veren van beschermde en/of niet-gedomesticeerde diersoorten of dieren die onder erbarmelijke omstandigheden zijn gehouden keuren we af. Uiteraard keuren wij stroperij, en het gebruik van via stroperij verkregen dierlijke producten, ten strengste af. Wij investeren daarom niet in:

9 In 1959 beschreven Russell en Burch ethische richtlijnen voor het plannen en uitvoeren van dierproeven. Hun 3R principe (Replacement, Reduction en Refinement) is in het Nederlands vertaald in 'Vervanging, Vermindering en Verfijning' van dierproeven (Russell, W.M.S., & Burch, R.L. (1959). The Principles of Humane Experimental Technique. London: Methuen).

- De productie, de handel, of het gebruik van bont;
- De productie, de handel, of het gebruik van leer, dons en veren van beschermde en/of niet-gedomesticeerde diersoorten, waaronder exotisch leer;
- Bedrijven die gebruikmaken van leer, dons en veren van dieren die onder erbarmelijke omstandigheden gehouden zijn; en
- Het gebruik van dierlijke producten die illegaal (via stroperij) verkregen en verhandeld worden, zoals bijvoorbeeld ivoor.

4.3 VEEHOUDERIJ

Wij willen bijdragen aan voedselzekerheid nu en in de toekomst, zorgdragen voor een eerlijk inkomen voor de boer, gezond eten, goed dierenwelzijn en mensenrechten, en behoud van een gezond milieu. Wij zien veehouderij als een onderdeel van de duurzame voedselvoorziening in de toekomst, mits dit gebeurt met respect voor mens, dier en milieu. We verwachten dat er in de toekomst minder dierlijke producten worden gegeten, en dat de focus ligt op plantaardig voedsel en vleesvervangers. De productie van dierlijke producten heeft nu nog een grote negatieve impact op het klimaat, de biodiversiteit en de wereldwijde voedselvoorziening[10]. We verwachten dat die negatieve impact op termijn zal verminderen, maar dat dit nog jaren zal duren.

De (intensieve) veehouderij kent grote problemen met dierenwelzijn, zoals het houden van te grote aantallen dieren dicht bij elkaar in een omgeving waar de dieren hun natuurlijke gedrag niet kunnen uiten, pijnlijke ingrepen zoals het onverdoofd knippen van staarten en het kappen van snavels en het gebruik van hormonen. Ook transport en slacht gaan gepaard met stress en lijden[11]. Productieverhoging en preventief antibioticagebruik in de veehouderij vergroot de risico's voor de volksgezondheid en de risico's op de uitbraak van dierziektes en epidemieën[12]. In onze langetermijnvisie zullen dierlijke producten niet compleet uit ons dieet verdwijnen, maar zal de focus verschuiven naar plantaardige voeding. Als we dan vlees, zuivel en eieren eten, wordt dit geproduceerd met respect voor mens, dier en milieu.

Absolute criteria
Vanwege de negatieve impact op duurzaamheid en dierenwelzijn mijden we investeringen in de intensieve veehouderij.

We maken een uitzondering voor grondgebonden (i.e. niet-intensieve) veehouderij die onderdeel is van het sluiten van kringlopen bij duurzame landbouwactiviteiten.[13] Als vee gehouden wordt op een agrarisch bedrijf als onderdeel van het ecosysteem, kan veehouderij de kringloop van mineralen sluiten. Het vee heeft dan een natuurlijke functie en is onderdeel van de kringloop. Als deze kringloop op regionaal niveau gesloten wordt, hoeft er ook geen krachtvoer of mest te worden getransporteerd over de hele wereld. Daarnaast hebben dieren bij grondgebonden veehouderij de mogelijkheid om te weiden.[14]

Als we investeren in veehouderij, willen we dat organisaties zich committeren aan de vijf vrijheden en zich in ieder geval houden aan de volgende criteria:

- **Genetica:** Bij de selectie van dierenrassen moet rekening worden gehouden met het welzijn van het dier. Bij kippen kan bijvoorbeeld gekozen worden voor trager groeiende rassen. Het gebruik van dieren met dubbele bespiering is voor ons niet acceptabel.
- **Huisvesting:** Dieren moeten voldoende ruimte en omgevingsverrijking hebben om natuurlijk gedrag te kunnen uiten. Kippen moeten bijvoorbeeld een stofbad kunnen nemen, en varkens moeten de mogelijk-

10 Zie ons SSP Landbouw en ons beleid Biodiversiteit voor meer informatie.
11 Stevenson, P. (2011). Farm Animal Welfare: The Regulatory and Policy Landscape. *Business Benchmark on Farm Animal Welfare Investor Briefing No. 1* (October 2011).
12 Sutton, M.A., Bleeker, A. & Howard, C.M. et al (2013). *Our Nutrient World, The challenge to produce more food and energy with less pollution.* Edinburgh: Centre for Ecology and Hydrology (CEH).
13 Zie voor ons landbouwbeleid het SSP Landbouw.
14 https://www.clm.nl/uploads/pagina-pdfs/Grondgebonden%20definitie%20voor%20melkveehouderij.pdf

heid hebben om te wroeten. Het houden van kippen in legbatterijen, varkens in voerligboxen en kalveren in kisten is niet acceptabel voor ons.
- **Pijnlijke ingrepen:** Routinematige ingrepen die dieren pijn doen, zoals het afknippen van varkensstaarten, onthoornen van koeien, of het afkorten van snavels, moeten vermeden worden. Wanneer er geen alternatief mogelijk is moet effectieve verdoving ingezet worden.
- **Transport:** De frequentie en duur van veetransport moet zoveel mogelijk beperkt worden en worden aangepast aan de behoeften van de specifieke diersoort. Transport mag in ieder geval niet meer dan acht uur bedragen.
- **Slacht:** Dieren moeten behandeld worden op een manier die zo min mogelijk stress veroorzaakt en moeten volledig verdoofd zijn voorafgaand aan de slacht.

Het is van belang dat organisaties daarbij rekening houden met de behoeften van de specifieke diersoort waar het om gaat. De Farm Animal Responsible Minimum Standards (FARMS) bevatten bijvoorbeeld dierenwelzijnsrichtlijnen per diersoort voor alle bovenstaande aspecten[15]. Organisaties die werken volgens het Nederlandse Beter Leven-keurmerk met drie sterren[16], het keurmerk voor biologische landbouw[17], of de FARMS-richtlijnen, hebben volgens ons dierenwelzijn voldoende gewaarborgd.

Bovengenoemde keurmerken zijn richtlijnen[18]. Organisaties met vergelijkbare eisen of andere betrouwbare keurmerken[19], zoals de Maatlat Duurzame Veehouderij[20] en het EU-project Welfare Quality[21], kunnen ook goedgekeurd of meegewogen worden.

Absolute criteria voor de keten
Wij vinden het belangrijk dat bedrijven die direct invloed hebben op de veehouderij, ook verbetering laten zien op het gebied van dierenwelzijn. We maken een onderscheid tussen toeleveranciers, waaronder transportbedrijven en slachterijen, en afnemers zoals supermarkten. Transportbedrijven moeten conform bovenstaande criteria bijvoorbeeld kunnen garanderen dat de duur van diertransport niet meer dan acht uur is. Wij mijden toeleveranciers van de veehouderij die de vijf vrijheden niet kunnen garanderen.

We kunnen wel investeren in afnemers die bij hun inkoopbeleid rekening houden met dierenwelzijn. Dit kunnen ze bijvoorbeeld doen door dierenwelzijnsbeleid op te stellen met de vijf vrijheden als uitgangspunt, of door een hoger dan gemiddeld percentage dierlijke producten met een betrouwbaar keurmerk voor dierenwelzijn te verkopen en dit percentage te laten toenemen. Bij bedrijven die dierlijke producten afnemen voor de productie van voedsel maken we ook onderscheid tussen bedrijven die nauwelijks dierlijke producten inkopen (materialiteit)[22] en of het gaat om een groot of klein bedrijf[23]. Indien een bedrijf voor meer dan 5% van zijn omzet uit dierlijke producten haalt, verwachten wij dat het bedrijf voldoet aan de vijf vrijheden. Ook kan het ambitieniveau van het bedrijf om dierenwelzijn te verbeteren meegenomen worden in de beoordeling van het beleid; het is aan de analist om te beoordelen of dit ambitieniveau voldoende of onvoldoende is.

15 Meer informatie vindt u op www.farms-initiative.com.
16 Meer informatie vindt u op www.beterleven.dierenbescherming.nl.
17 Meer informatie over biologische landbouw vindt u op www.ec.europa.eu/agriculture/organic/index_nl.htm.
18 Keurmerken zijn voor ons een goed hanteerbaar criterium om beleggingen te selecteren. Keurmerken zijn ook commerciële instrumenten. Wij willen ons niet committeren aan specifieke keurmerken, want zij zijn onderhevig aan wijzigingen. Bovendien kunnen er nieuwe of betere keurmerken op de markt komen, waaraan wij niet bij voorbaat voorbij willen gaan.
19 Betrouwbare keurmerken voor dierlijke producten stellen hogere eisen aan dierenwelzijn dan het wettelijke minimum. Een onafhankelijke controle instelling controleert de organisaties die meedoen met het keurmerk. In Nederland zijn dit nu het Beter Leven-keurmerk van de Dierenbescherming en Biologisch keurmerk van Skal. Andere voorbeelden zijn Graskeurmerk, Milieukeur en Scharrelvarken en Scharrelrund van Bon Vivant.
20 Meer informatie vindt u op www.maatlatduurzameveehouderij.nl.
21 Meer informatie vindt u op www.welfarequalitynetwork.net.
22 Dierenwelzijn wordt als materieel risico aangemerkt als een onderneming meer dan 5% van zijn totale omzet verdient met de verkoop van dierlijke producten. Als een bedrijf dit percentage niet bekend kan maken of wil maken, keuren wij het bedrijf uit voorzorg af.
23 Wij maken onderscheid tussen grote en kleine bedrijven. Kleine bedrijven hebben een marktkapitalisatie van minder dan 4 miljard. Onze duurzaamheidscriteria voor de kleinere bedrijven zijn minder streng als we kunnen vaststellen dat er op dit terrein beleid is. We gaan ervan uit dat kleine bedrijven minder middelen hebben om aan onze beleidseisen te voldoen. Dit wil echter niet zeggen dat zij minder duurzaam zijn.

We verwachten dat afnemers geen producten verkopen die zeer dieronvriendelijk zijn, zoals *foie gras* en producten van beschermde dieren, zoals walvisvlees. Er mag geen sprake zijn van ernstige controversen. We verwachten dat er in 2050 alleen nog dierlijke producten worden verkocht die voldoen aan de vijf vrijheden.

4.4 VISSERIJ

Vaak draagt visserij door overbevissing bij aan het verlies van biodiversiteit. Dat is een belangrijke reden om nu niet in visserij te investeren. De technieken die vissers gebruiken, kunnen het leven in de zee verstoren[24]. Tijdens het vangen en verwerken van vis wordt ook weinig rekening gehouden met het welzijn van de dieren. Bij de huidige manieren van vissen is sprake van veel bijvangst[25]. De toekomst van de visserij ligt voor een beperkt aandeel in de vangst van wilde vis, maar vooral in duurzame, diervriendelijke visteelt. Daarin is nog een lange weg te gaan, die leidt naar de ontwikkeling van duurzame visteeltsystemen waarbij de biodiversiteit niet geschaad wordt, en vissen volgens de vijf vrijheden kunnen leven en duurzaam geteeld voedsel krijgen.

4.4.1 Wilde vis

Achtergrondinformatie

Wij streven ernaar dat de vangst van wilde vis gaandeweg duurzamer wordt. Dit kan worden bewerkstelligd door keurmerken voor verantwoorde visserij, zoals van het Marine Stewardship Council (MSC)[26], maar ook door internationale standaarden en richtlijnen, zoals de FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries, wet- en regelgeving van MARPOL en de EU, en het respecteren van Marine Protected Areas[27].

Een groot probleem waar de visserij mee te maken heeft, is illegale, ongereguleerde en ongeregistreerde visvangst. Daarom is het voor de verduurzaming van de visserij van belang dat schepen niet varen onder zogenoemde “Flags of Convenience” en hun visvangst documenteren volgens de daarvoor geldende regels. Als een schip een flag of convenience gebruikt, is het schip geregistreerd onder de vlag van een land dat beperkte regelgeving heeft en beperkt toezicht houdt op visvangst(en). Hierdoor wordt duurzaam beheer van de visstand belemmerd.

DE IMPACT VAN VISSERIJ

Visserij zorgt wereldwijd voor veel problemen. Overbevissing en bijvangst dragen bij aan verlies van biodiversiteit. De visserij bedreigt niet alleen veel vissoorten, maar ook andere dieren, waaronder, dolfijnen, zeevogels en zeeschildpadden. Tenslotte beschadigt de visvangst veel natuurgebieden, zoals koraalriffen. Dit gebeurt doordat vissersschepen grote sleepnetten over de oceaangrond trekken, vissen met dynamiet, en materiaal achterlaten[28].

Absolute criteria

Ook al voldoen visserijen aan alle eerder genoemde overeenkomsten en standaarden, dan nog zijn wij terughoudend met investeren in de visserij vanwege de grote risico’s op het gebied van biodiversiteit en dierenwelzijn. Een voorbeeld hiervan is het MSC-keurmerk. Visserijen met het MSC-keurmerk houden de visstand op peil, minimaliseren de milieubelasting en zorgen voor effectief beheer. Maar het keurmerk omvat geen dierenwelzijnscriteria voor diervriendelijker vangen. Het is ook niet waarschijnlijk dat de wij in de

24 Visserijen kunnen zich bezig houden met controversiële vistechnieken zoals bijvoorbeeld trawlen, het gebruik van dynamiet of explosieven, gif of het gebruik van schadelijke netten zoals drijfnetten en muro ami, en het afsnijden van haaienvinnen. Dit is onacceptabel voor ons.
25 Wereld Natuur Fonds (2007). Factsheet Leven in Zee, Overbevissing. Geraadpleegd op 30 november 2013, http://assets.wnf.nl/downloads/factsheet_overbevissing.pdf.
26 Meer informatie vindt u op www.msc.org.
27 De FAO code of conduct for responsible fisheries is een gedragscode voor verantwoorde visserij. MARPOL is een internationaal verdrag om vervuiling door schepen tegen te gaan. Marine Protected Areas ofwel zee reservaten zijn beschermde gebieden in de oceaan zonder nationale of internationale juridische status. In deze beschermde gebieden worden verstorende activiteiten die natuurlijke waarden bedreigen zoveel mogelijk beperkt of verboden. Voorbeelden van verstorende activiteiten zijn bijvoorbeeld de visserij of recreatief gebruik.
28 WWF Global (z.d.). Fishing problems: Destructive fishing practices. Geraadpleegd op 30 november 2013, http://wwf.panda.org/about_our_earth/blue_planet/problems/problems_fishing/destructive_fishing/.

toekomst in deze sector investeren. We verwachten dat vis in de toekomst niet gevangen wordt, maar voornamelijk gekweekt wordt op een duurzame manier (zie 4.4.2. Aquacultuur). Wij sluiten ondernemingen in de visserij dan ook uit als zij een groot risico vormen voor biodiversiteit, gebruik maken van controversiële vistechnieken en zich niet houden aan internationaal erkende overeenkomsten en standaarden.

Absolute criteria voor de keten
Wij investeren alleen in ondernemingen in de visserijketen (zoals restaurants en supermarkten) die gebruikmaken van het MSC-keurmerk voor wilde vis en het doel hebben om het aandeel van producten met keurmerk te vergroten.

Relatieve criteria voor de keten
Wij moedigen afnemers aan die zich inzetten voor verbetering van dierenwelzijn bij de vangst van wilde vis, waaronder diervriendelijker vangen en doden van vissen. Dit houdt in dat stress, ongemak, pijn en verwondingen bij vissen zo veel mogelijk worden voorkomen.

4.4.2 Aquacultuur

Achtergrondinformatie
Aquacultuur is het kweken van waterdieren zoals vis, weekdieren en schaaldieren en van waterplanten zoals zeewier. Aquacultuur kan een alternatief voor de visserij zijn, maar brengt ook risico's met zich mee, waaronder verspreiding van ziektes, vervuiling van water en grond, overbevissing voor voedsel voor de kweekvis, ontsnapping van gekweekte vissen en het welzijn van de kweekvis.

Absolute criteria
Wij investeren niet in aquacultuur die naar onze maatstaven onvoldoende duurzaam is. De risico's voor biodiversiteit zijn hoog en het dierenwelzijn van de vissen is vaak onvoldoende gegarandeerd. Wij kunnen wel investeren in duurzame, diervriendelijke aquacultuur. Dit zijn visteeltsystemen die gebruik maken van duurzaam en traceerbaar visvoer, het aandeel plantaardig voer vergroten en het aandeel mariene dierlijke ingrediënten in voer terugbrengen, actief de waterkwaliteit op peil houden en verbeteren, verantwoordelijk omgaan met afvalwater en -stoffen, geen of minimaal gebruik maken van antibiotica en vaccins en actief het welzijn van vissen proberen te verbeteren. Organisaties kunnen daarbij gebruik maken van de dierenwelzijnsrichtlijnen van de RSPCA (zalm en forel)[29], de Raad van Europa[30], of de Wereldorganisatie voor Diergezondheid (WOAH)[31].

Bij voorkeur investeren wij in visteelt in gesloten systemen op land. Deze vorm van aquacultuur verkleint de kans dat vissen ontsnappen en zich mengen met lokale populaties en draagt daardoor bij aan de bescherming van de biodiversiteit in oceanen. Tevens minimaliseert een zo veel mogelijk gesloten systeem de milieubelasting van de omgeving vergaand. We kunnen wel in open systemen op zee investeren wanneer het de teelt van zeewier en/of tweekleppige weekdieren betreft en aan al onze andere duurzaamheidscriteria is voldaan.

Relatieve criteria voor de keten
Wij investeren bij voorkeur in ondernemingen in de aquacultuurketen die gebruikmaken van het keurmerk van het Aquaculture Stewardship Council (ASC)[32] voor kweekvis, en het doel hebben om het aandeel producten met keurmerk te vergroten. Beide graadmeters belonen verantwoorde kweek, bevorderen de beste milieu- en sociale standaarden en dragen bij aan de transitie naar duurzame aquacultuur.

29 Meer informatie vindt u op https://science.rspca.org.uk/sciencegroup/farmanimals/standards/trout, en https://science.rspca.org.uk/sciencegroup/farmanimals/standards/salmon.
30 Meer informatie vindt u op https://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/biological_safety_and_use_of_animals/Farming/Rec%20fish%20E.asp
31 Meer informatie vindt u op https://www.woah.org/en/what-we-do/standards/codes-and-manuals/aquatic-code-online-access/.
32 Meer informatie vindt u op www.asc-aqua.org.

Een ander relatief criterium voor de keten is dat ondernemingen dierenwelzijnsbeleid hebben voor producten die afkomstig zijn van aquacultuur. Dit kunnen afnemers doen door bijvoorbeeld zelf dierenwelzijnsbeleid voor aquacultuur op te stellen op basis van de vijf vrijheden, of door keurmerken voor dierenwelzijn te gebruiken. Een voorbeeld van een duurzaam keurmerk met dierenwelzijnscriteria is het keurmerk van de Global Aquaculture Alliance (GAA)[33] en het keurmerk voor biologische aquacultuur[34].

4.5 OMGANG MET WILDE DIEREN

Wij investeren niet in ondernemingen en projecten die wilde dieren voor vermaak of commerciële activiteiten gebruiken. Dit houdt in dat we niet investeren in toeristische activiteiten die dieren of hun habitat verstoren of schaden. We investeren ook niet in de jacht op dieren en de handel in (producten van) bedreigde en beschermde diersoorten. We kunnen wel investeren in ondernemingen en projecten die zich inspannen om bedreigde diersoorten te beschermen.

OVEREXPLOITATIE VAN WILDE DIEREN

Ieder jaar worden honderden miljoenen dieren gevangen in het wild en verkocht als voedsel, huisdieren, leer, toeristische curiosa en medicijnen. Een groot gedeelte van deze vangst is illegaal en bedreigt het voortbestaan van diersoorten. Een voorbeeld is de neushoorn. Door handel in de hoorn, waarvan men gelooft dat deze kanker geneest, zijn verschillende neushoornsoorten uitgestorven of worden met uitsterven bedreigd. Na het verlies van habitat is overexploitatie de grootste bedreiging voor bedreigde diersoorten[35] [36].

4.5.1 Toerisme

Achtergrondinformatie
De schoonheid van de natuur en de rijkdom aan planten en dieren is voor veel mensen een reden om met vakantie te gaan. Toerisme is wereldwijd een van de snelst groeiende economische sectoren. Dit kan negatieve gevolgen voor dieren en hun omgeving hebben. Zo worden dieren gevangen voor toeristische activiteiten en maakt hun habitat plaats voor resorts. Maar toerisme kan ook bijdragen aan het behoud van soorten en hun natuurlijke habitat. Dankzij ecotoerisme verdient de lokale bevolking aan bescherming van natuur, in plaats van aan illegaal kappen van hout of handel in wilde dieren[37].

Absolute criteria
Wij investeren niet in ondernemingen en projecten die verantwoordelijk zijn voor toeristische activiteiten die dieren of hun habitat direct verstoren of schaden.

Wij kunnen wel investeren in organisaties of projecten die rekening houden met het belang van het dier en zijn omgeving en een bijdrage leveren aan natuurbehoud. Een voorbeeld is het observeren van wilde dieren in hun natuurlijke omgeving. De onderneming of het project voldoet aan de volgende voorwaarden:

- Dieren kunnen zich natuurlijk blijven gedragen.
- Er worden geen dieren gevangen.
- Er wordt educatie gegeven over het gebied en de dieren.

33 Meer informatie vindt u op www.gaalliance.org.
34 Meer informatie over biologische aquacultuur vindt u op www.skal.nl.
35 WWF International (2006). Species fact sheet: *Illegal and unsustainable wildlife trade*. Geraadpleegd op 3 februari 2014, http://awsassets.panda.org/downloads/wildlife_trade_factsheet2006.pdf.
36 WWF (z.d.) Species: rhino. Geraadpleegd op 3 februari 2014, https://worldwildlife.org/species/rhino.
37 IUCN, National Committee of the Netherlands (z.d.). Toerisme en Biodiversiteit. Geraadpleegd op 3 februari 2014, http://cmsdata.iucn.org/downloads/brochure_toerisme__biodiversiteit.pdf.

We beseffen dat toeristische activiteiten altijd ingrijpen in de leefomgeving van de dieren. We maken de afweging of het observeren van wilde dieren en natuurbescherming opwegen tegen het ingrijpen in de leefomgeving van de dieren. Het bedrijf of de instelling voldoet ook aan onze voorwaarden op het gebied van biodiversiteit, zoals verwoord in ons biodiversiteitsbeleid.

4.5.2 Internationale handel

Achtergrondinformatie
Jaarlijks worden miljoenen tropische vissen, amfibieën, reptielen, vogels en zoogdieren wereldwijd verhandeld. Dit heeft niet alleen gevolgen voor de dieren, maar ook voor de natuur[38].

Absolute criteria
Wij investeren niet in ondernemingen die betrokken zijn bij de handel in bedreigde diersoorten die op de rode lijst van de *International Union for Conservation of Nature*[39] (IUCN) staan. Deze lijst geeft aan welke dieren wereldwijd bedreigd worden met uitsterven. De rode lijst is opgesteld aan de hand van wetenschappelijke informatie en is wereldwijd het meest gezaghebbende naslagwerk over de status van deze dieren. Internationale handel in bedreigde en beschermde dieren is ook vaak bij wet verboden[40]. Zo investeren we bijvoorbeeld niet in de handel in ivoor of walvisvlees, of supermarkten die walvisvlees verkopen. We kunnen wel investeren in instellingen die zich inspannen om bedreigde diersoorten te beschermen met bijvoorbeeld fokprogramma's. Daarbij voldoet de instelling aan de vijf vrijheden. Het bedrijf of de instelling voldoet ook aan onze voorwaarden op het gebied van biodiversiteit, zoals verwoord in ons biodiversiteitsbeleid.

4.5.3 Opvangcentra voor dieren

Opvangcentra kunnen bijdragen aan dierenwelzijn door dierenleed te voorkomen en gedurende de opvang rekening te houden met dierenwelzijn. Opvangcentra kunnen door educatie juist voorkomen dat dieren in de opvang terechtkomen. Wij maken een onderscheid tussen opvangcentra voor gezelschapsdieren, bijvoorbeeld voor honden en katten, en opvangcentra voor wilde dieren. Deze laatste centra vangen wilde dieren op die (ziek of verzwakt) afkomstig zijn uit het wild of van illegale handel, uit circussen, dierentuinen of van particulieren.

Absolute criteria
Opvangcentra voor zowel gezelschaps- als wilde dieren voldoen aan:

- De wettelijke eisen (voor Nederland: Besluit en regeling houders van dieren[41] [42] en Wet dieren[43]) waarin onder andere richtlijnen staan voor huisvesting en verzorging, fokken, identificatie en inenting.
- Zij hanteren de 'Erkenningsregeling Asielen' van de Dierenbescherming[44] of vergelijkbare eisen.

Voor de opvang van wilde dieren geldt daarnaast dat het doel is om gezonde dieren weer uit te zetten in het wild of, als dit wenselijker is vanuit het oogpunt van dierenwelzijn, in een meer natuurlijke omgeving. De opvang mag niet nadelig zijn voor ecosystemen en biodiversiteit. Er worden geen dieren opgevangen als dit de wilde populatie schaadt. Als de dieren door menselijk toedoen ziek of in gevaar zijn, hebben we de verantwoordelijkheid de dieren op te nemen en te verzorgen[45]. Opvang van uitheemse en wilde dieren voldoet aan de vijf vrijheden en aan de kwaliteitscriteria die de overheid heeft opgesteld.

38 Traffic, The wildlife trade monitoring network (z.d.). *Wildlife trade: what is it?* Geraadpleegd op 22 augustus 2013, http://www.traffic.org/trade/.
39 Meer informatie vindt u op www.iucnredlist.org.
40 Meer informatie vindt u op www.cites.org.
41 Overheid, Wet- en regelgeving (2014). Besluit houders van Dieren. Geraadpleegd op 31 oktober 2014, http://wetten.overheid.nl/BWBR0035217/geldigheidsdatum_31-10-2014.
42 Overheid, Wet- en regelgeving (2014). Regeling houders van Dieren. Geraadpleegd op 31 oktober 2014, http://wetten.overheid.nl/BWBR0035248/geldigheidsdatum_31-10-2014.
43 Overheid, Wet- en regelgeving (2014). Wet Dieren. Geraadpleegd op 31 oktober 2014, http://wetten.overheid.nl/BWBR0030250/geldigheidsdatum_31-10-2014.
44 De Dierenbescherming brengt binnenkort een nieuw keurmerk uit. Wij zullen deze onderzoeken of deze bij onze standaarden past. Bron: De Dierenbescherming (2014). *Asielen*. Geraadpleegd op 31 oktober 2014, https://www.dierenbescherming.nl/wat-wij-doen/ons-werk/hulp-aan-dieren/asielen.
45 Overheid, Wet en regelgeving (2014). Wet Dieren. Geraadpleegd op 5 februari 2014, http://wetten.overheid.nl/BWBR0030250/geldigheidsdatum_05-02-2014.

4.5.4 Jacht, schadebestrijding en beheer

Achtergrondinformatie
Jagen is een van de oudste manieren om aan voedsel te komen. Tegenwoordig zijn er in Nederland twee types van jacht: plezierjacht en jagen voor schadebestrijding en beheer. In Nederland is vrije jacht verboden. Alleen onder voorwaarden en met beperkingen kunnen mensen een jachtakte krijgen. Beperkingen zijn bijvoorbeeld de duur van het jachtseizoen, de percelen waar gejaagd mag worden en het verbod om op beschermde diersoorten te jagen[46]. Voor terreinbeheerders is jacht een beheersmaatregel om populaties in natuurgebieden onder controle te houden en om ernstig, uitzichtloos lijden van dieren te tegen te gaan. Jacht kan ook ingezet worden om schade te voorkomen. Jacht met dit doel kan plaatsvinden in situaties waarin de volksgezondheid of veiligheid in gevaar is, of als er ernstige schade dreigt te ontstaan aan commerciële land-, tuin- of bosbouw[47]. Dit is in Nederland wettelijk vastgelegd[48].

Absolute criteria
Wij investeren niet in ondernemingen die op dieren jagen. We maken een uitzondering voor terreinbeheer. Voor terreinbeheerders geldt dat het doden van in het wild levende dieren alleen is toegestaan in het kader van schadebestrijding en beheer wanneer er geen alternatieven zijn, of bij ernstig, uitzichtloos lijden van het dier. Terreinbeheerders zijn transparant over de uitvoering van de schadebestrijding en het beheerbeleid.

4.5.5 Bestrijding van plaagdieren

Achtergrondinformatie
Het voorkomen van plaagdieren en de overlast hiervan is van maatschappelijk belang. Plaagdieren kunnen schade aanrichten, maar ook bacteriën en andere ziektekiemen verspreiden. Het is in Nederland wettelijk vastgelegd dat plaagdieren niet aanwezig mogen zijn op plaatsen waar eten en drinken worden bereid of bewaard. Ze mogen ook niet in andere bedrijfs- en verblijfsruimten zijn[49]. Plaagdierbestrijding komt in veel sectoren voor, zoals landbouw, voedingsindustrie en horeca, en ook bij gemeenten en overheden. De meeste plaagdieren zijn insecten, zoals huismijt en kakkerlakken, en knaagdieren, zoals muizen en ratten[50]. Plaagdierbestrijding kan mechanisch en door middel van pesticiden plaatsvinden. Beide middelen hebben vanzelfsprekend negatieve gevolgen voor dierenwelzijn. Pesticiden schaden ook de natuur en de biodiversiteit, en kunnen een negatieve invloed hebben op de gezondheid van mensen[51].

Absolute criteria
Wij mijden ondernemingen die zich gespecialiseerd hebben in plaagdierbestrijding, wegens schadelijkheid voor de natuur en biodiversiteit en de negatieve invloed op dierenwelzijn.

Relatieve criteria
Wij waarderen ondernemingen positief die gebruikmaken van preventieve maatregelen bij plaagdierbestrijding. Deze ondernemingen geven de voorkeur aan goede hygiëne, het weren van plaagdieren en het zo diervriendelijk mogelijk bestrijden van plaagdieren.

4.6 BEHANDELING VAN DIEREN IN GEVANGENSCHAP

Er zijn veel instellingen die dieren houden. Sommige hebben een educatieve waarde of het doel om bedreigde diersoorten te beschermen. Andere organisaties gebruiken dieren voor vermaak, zoals circussen. Zij kunnen dieren gebruiken die niet geschikt zijn om in gevangenschap te houden. Wij zijn tegen het

46 Rijksoverheid (z.d.). *Wanneer mag ik jagen?* Geraadpleegd op 25 november 2013, http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/dieren/vraag-en-antwoord/wanneer-mag-ik-jagen.html.
47 Frentz, M. & Dirks, P. (2006). Jacht in gebieden Natuurmonumenten sterk verminderd. Natuurvakblad Boslandschap, november 2006, p. 8 – 12.
48 Rijksoverheid (2014). *Wetgeving voor natuurbescherming in Nederland*. Geraadpleegd op 30 november 2014, http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/natuur-en-biodiversiteit/wetgeving-voor-natuurbescherming-in-nederland.
49 Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (z.d.). *Ongedierte*. Geraadpleegd op 30 oktober 2014, https://www.vwa.nl/onderwerpen/bacterien-ziekteverwekkers/dossier/ongedierte/wat-moeten-bedrijven-doen.
50 Keurmerk Plaagdier Management Bedrijven (z.d). *Doelgroepen*. Geraadpleegd op 6 december 2013, www.kpmb.nl.
51 Scitable (2011). *The Dangers of Pesticides*. Geraadpleegd op 12 november 2014, http://www.nature.com/scitable/blog/green-science/the_dangers_of_pesticides.

houden van wilde dieren enkel voor vermaak. We investeren dan ook niet in organisaties en projecten die wilde dieren voor vermaak gebruiken. Gedomesticeerde dieren kunnen wel gehouden worden, mits de vijf vrijheden gegarandeerd zijn.

4.6.1 Dierentuinen en dolfinaria

Achtergrondinformatie
Ooit werden dierentuinen opgericht met als voornaamste doelen wetenschappelijk onderzoek en educatie. Er werden vaak veel dieren tentoongesteld in kleine ruimtes, wat ten koste ging van hun natuurlijke gedrag. De leefomstandigheden van de dieren en de huisvestiging zijn in de moderne dierentuinen verbeterd. Ook de doelen die dierentuinen stellen zijn verbreed. Behalve recreatie kunnen dat zijn: conservatie van bedreigde diersoorten, opvang, onderzoek en educatie[52].

Dierentuinen kunnen de kloof tussen mens en dier verkleinen. Bezoekers kunnen leren, zich verbazen over de soortenrijkdom en genieten van allerlei dieren die vaak alleen in dierentuinen in het echt te zien zijn. Dierentuinen kunnen laten zien hoe mooi en kwetsbaar de natuur is.

Absolute criteria
Wij kunnen investeren in dierentuinen en dolfinaria die zich aangesloten hebben bij de Nederlandse Vereniging van Dierentuinen (NVD)[53] of vergelijkbare eisen hanteren. De doelen van de NVD zijn onder andere natuurbescherming, educatie, dierenwelzijn en een duurzame bedrijfsvoering. Dierentuinen voldoen daarnaast aan de volgende voorwaarden:

- Dierentuinen houden dieren volgens de vijf vrijheden. We beoordelen hierbij vooral of dieren zich op een natuurlijke manier kunnen gedragen. Dierentuinen bieden dieren zoveel mogelijk hun eigen leefomgeving.
- Er worden geen dieren getraind voor shows.

4.6.2 Circussen en ander amusement

Achtergrondinformatie
Circussen kunnen dieren inzetten voor amusement[54]. Dat geldt ook voor verschillende festiviteiten en tradities, waaronder stieren- en hanengevechten en honden- en paardenrennen. Bij deze festiviteiten wordt er weinig rekening gehouden met de gezondheid en het welzijn van de dieren. Huisvestiging, verzorging en transport zijn vaak slecht. Dieren kunnen geen natuurlijk gedrag vertonen en worden soms mishandeld of zelfs gedood. Er wordt ook vaak gebruik gemaakt van in het wild gevangen dieren die niet geschikt zijn om in gevangenschap te houden[55].

Absolute criteria
Wij investeren niet in ondernemingen die dieren alleen houden voor vermaak.

4.6.3 Kinderboerderijen

Achtergrondinformatie
Kinderboerderijen hebben een recreatief en educatief doel. Kinderen kunnen dieren en hun gedrag van dichtbij zien en ervaren. Zo ervaren ze ook hoe mooi en kwetsbaar de natuur is. Ook kunnen kinderen op

52 World Association of Zoos and Aquariums (z.d.). *Conservation through Zoos and Aquariums*. Geraadpleegd op 29 augustus 2013, http://www.waza.org/en/site/conservation.
53 Meer informatie vindt u op www.nvddierentuinen.nl.
54 In Nederland komt er een verbod op het gebruik van wilde dieren in circussen. Het verbod gaat op 15 september 2015 in. Rijksoverheid (2014). *Geen wilde dieren meer in het circus*. Geraadpleegd op 16 december 2014, http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2014/12/13/geen-wilde-dieren-meer-in-het-circus.html. Zie ook Binnenlands Bestuur (2014). *Dijksma verbiedt wilde dieren in circus*. Geraadpleegd op 26 februari 2015, http://www.binnenlandsbestuur.nl/ruimte-en-milieu/nieuws/dijksma-verbiedt-wilde-dieren-in-circus.9455764.lynkx.
55 De Dierenbescherming (z.d.). *Dagje uit*. Geraadpleegd op 11 november 2014, https://www.dierenbescherming.nl/wat-kan-jij-doen/wat-kan-ik-doen/leef-dier-vriendelijk/diervriendelijke-uitjes.

kinderboerderijen kennis maken met stallen en weilanden en ontdekken waar voedsel vandaan komt. Kinderboerderijen hebben een voorbeeldfunctie. Daarom is het belangrijk dat zij dieren op de juiste wijze houden, waarbij de vijf vrijheden van dieren gewaarborgd zijn[56].

Absolute criteria
Kinderboerderijen zorgen voor geschikte huisvesting, voldoende en geschikt voedsel en water, en een goede verzorging. Zij mijden pijnlijke procedures (zoals het knippen van staarten en snavels) en hebben aandacht voor de gezondheid van de dieren. Ook is er tijdens openingstijden altijd toezicht van bekwaam personeel zijn op kinderboerderijdieren. Deze eisen zijn opgenomen in het Keurmerk Kinderboerderijen[57]. Met het Keurmerk Kinderboerderijen toont de kinderboerderij aan dat ze voldoet aan de wet- en regelgeving en een veilige, verantwoorde plek is voor dieren, bezoekers en medewerkers. Wij kunnen investeren in kinderboerderijen als ze aan het keurmerk voldoen of vergelijkbare eisen hanteren.

4.6.4 Gezelschapsdieren

Achtergrondinformatie
Mensen houden niet alleen dieren voor de productie van voedsel en kleding, maar ook als gezelschapsdier. Wij maken een onderscheid tussen gedomesticeerde dieren, zoals paarden, honden, katten, konijnen en cavia's, en niet-gedomesticeerde dieren, zoals reptielen en amfibieën. Gedomesticeerde dieren zijn geschikt om te houden, in tegenstelling tot niet-gedomesticeerde dieren. De Nederlandse overheid heeft in 2022 een 'positieflijst' gepubliceerd. Op die lijst staan 30 zoogdiersoorten die volgens experts geschikt zijn om als gezelschapsdier te houden. Vanaf 1 Januari 2024 mogen zoogdieren die niet op dezel ijst staan, niet meer gehouden worden als gezelschapsdieren.[58] Hoewel dit een goede stap is, geldt de lijst alleen voor zoogdieren en zijn de lijsten voor amfibiën, reptielen en vogels nog in ontwikkeling. Ook bij het fokken van gezelschapsdieren kunnen problemen ontstaan. Sommige diersoorten zijn zo ver doorgefokt dat dieren last krijgen van allerlei aandoeningen. Zo heeft 40 procent van alle rashonden in Nederland last van erfelijke aandoeningen[59].

Absolute criteria
Wij staan positief tegenover het houden van gedomesticeerde dieren, mits ze volgens de vijf vrijheden behandeld worden. Wij investeren uit voorzorg niet in ondernemingen die dieren verkopen en de daaraan verbonden keten, zoals dierenwinkels en tuincentra. De reden is dat deze ook niet-gedomesticeerde dieren en uit het wild gevangen dieren kunnen houden, en medeverantwoordelijk kunnen zijn voor de gevolgen van doorfokken.

56 Groen Kennisnet (2010). *Intentieverklaring verbetering dierenwelzijn kinderboerderijen*. Geraadpleegd op 30 oktober 2013, http://www.groenkennisnet.nl/dierenwelzijnsweb/Pages/nieuws.aspx?npid=2364.
57 Meer informatie vindt u op www.kinderboerderijen.nl/keurmerk/.
58 Dierenwelzijn huis- en hobbydieren | Dierenwelzijn | Rijksoverheid.nl
59 Dier en Natuur (2010). *Rashonden: gezondheidsproblemen door inteelt en doorfokken*. Geraadpleegd op 10 januari 2014, http://dier-en-natuur.infonu.nl/zieke-dieren/65059-rashonden-gezondheidsproblemen-door-inteelt-en-doorfokken.html#1.